

Kriminologiska institutionens remissvar på SOU 2016:60, *Ett starkare skydd för den sexuella integriteten.*

Kriminologiska institutionen tar i remissvaret inte upp frågorna om skärpt lagstiftning för sexualbrott mot barn, sexuella övergrepp på internet eller hur rättsväsendets myndigheter och andra skulle kunna förbättra arbetet mot våldtäkt.

Sammanfattning av Kriminologiska institutionens remissvar

Institutionen har inget att invända mot att begreppet våldtäkt ersätts med sexuellt övergrepp. Kommittén för nyanserade resonemang som institutionen i långa stycken kan instämma i. Institutionen tillstyrker en övergång till frivillighetslagstiftning, framför allt för att det sannolikt kommer att skifta fokus från målsägandens beteende till vad åtalad gjort för att förstå att det varit frivilligt. Förslaget om ett nytt brott, oaktsamt sexuellt övergrepp eller oaktsam sexuell kränkning, tillstyrks med reservation för maximistraffet. Förslaget om en ny övre grad, synnerligen grovt sexuellt övergrepp, avvisas, då några goda skäl för denna straffskärpning inte getts.

Institutionen instämmer i kommitténs bedömning, och vill särskilt synliggöra, att frivillighetslagstiftning inte kan förväntas leda till en ökad andel lagföringar. Troligare är att en konsekvens av en sådan ändring är att gapet mellan anmälda brott och lagföringar ökar (som kommittén också själva förutspår) vilket är en olycklig konsekvens av en sådan förändring, men samtidigt inte ett tillräckligt skäl för att inte övergå till frivillighetslagstiftning då det finns andra skäl, som talar för detta, som är viktigare. Det ska inte heller förväntas att förändringen leder till någon större minskning av de faktiska sexualbrotten som begås, även om mindre sådana förändringar skulle kunna ske på längre sikt genom moralpåverkan. Det är dock en empirisk fråga som, om lagstiftningen ändras, bör studeras.

En ny sexualbrottslagstiftning

Institutionen delar kommitténs förslag att brottsbeteckningen våldtäkt kan ersättas med termen sexuellt övergrepp. Även i övrigt kan institutionen ställa sig bakom mycket av de resonemang som förs i betänkandet. Argumenteringen är nyanserad, såväl fördelar som nackdelar med olika lösningar diskuteras och förslagen till förändringar är begränsade och framstår som huvudsakligen rimliga.

Kommittén anger ett antal fördelar med sitt förslag att sex utan samtycke är otillåtet. Institutionen ser som det främsta skälet att ändra till samtycke att en sådan förändring kan skifta fokus från målsägandens beteende och i vilken mån denna visat sitt motstånd, till gärningspersonen och i vad mån denne försäkrat sig om att de sexuella handlingarna är frivilliga. Det finns inte så mycket underlag för att kunna bedöma om så kommer att bli fallet. De besök delar av kommittén gjort i Skottland, som nyligen infört frivilliglagstiftning, visar dock att så skett där. Det finns ingen anledning att anta att processen skulle vara väsentligen annolunda i Sverige.

Argumentationen kommittén för verkar också trovärdig, det tycks rimligt att åklagaren behöver förskjuta fokus mot vad gärningspersonen gjort för att förstås om det är frivillig istället för på målsägandens agerande. Det finns dock också det som talar emot att ändra till frivillighetslagstiftning. Vid en samlad bedömning anser dock institutionen att det är starkare skäl för att ändra än för att ha kvar tvångslagstiftningen och att även om det är viktigt att vara försiktig med att ändra lagstiftning så är det motiverat i detta fall att göra så. Bevissvårigheterna kommer dock, som kommittén själva påpekar, att vara av samma form (ofta ord mot ord) så detta ska inte förväntas leda till fler fällande domar.

Ett annat skäl för lagen som anges är att den skulle stämma bättre överens med den allmänna uppfattningen om hur sexuellt umgänge utformas. Att de allra flesta människor anser att frivillighet bör råda vid sexuellt umgänge förefaller obestridligt. Detta behöver dock inte nödvändigtvis vara det samma som att det allmänna rättsmedvetandet kräver en förändring av lagen. Här saknas data, t.ex. i form av rättsmedvetandeundersökningar, som skulle stödja detta påstående. Brottsofferorganisationer (s. 184, not 13) kan knappast sägas vara uttryck för det allmänna rättsmedvetandet. Vilken allmänhetens inställning är i konkreta fall är inte givet. Hänvisningen till vad allmänheten tycker strider också något mot ett annat skäl som anförs för lagstiftningen, att allmänhetens attityder ska påverkas genom lagen. Betänkandet oscillerar mellan dessa två påståenden.

Oaktsamt sexuellt övergrepp

Kommittén vill införa det nya brottet oaktsamt sexuellt övergrepp. Kommitténs förslag och argumentering är här i huvudsak rimlig, dels genom begränsningen till *grov* oaktsamhet, dels i förhållande till de exempel på domar som ges i praxisgenomgången.

Institutionen invänder dock mot straffskalan för oaktsamt sexuellt övergrepp. Steget från en gärning som inte tidigare varit kriminaliserad till ett straffmaximum om fyra år måste ses som anmärkningsvärt stort.

Synnerligen grovt sexuellt övergrepp

Enligt direktiven bör utredaren behandla frågan om en strängare straffskala än den som gäller för grov våldtäkt. Något närmare skäl till detta anges inte. Kommittén föreslår införandet av en ny brottskategori, synnerligen grovt sexuellt övergrepp. Argumenteringen för denna förändring är inte övertygande.

Kommittén hänvisar allmänt till att den nya, allvarigare graden av brottet nyligen införts vid ett antal andra brottstyper. Tidigare fall av införandet av synnerligen grovt brott har motiverats med att straffen ska skärpas, och att den övre delen av straffskalan inte utnyttjas tillräckligt. Mot det första skälet kan anföras att humanitet är en central princip i svensk rätt. En straffskärpning kräver därför en starkare motivering än att det finns "behov av att skärpa straffen" (s. 241).

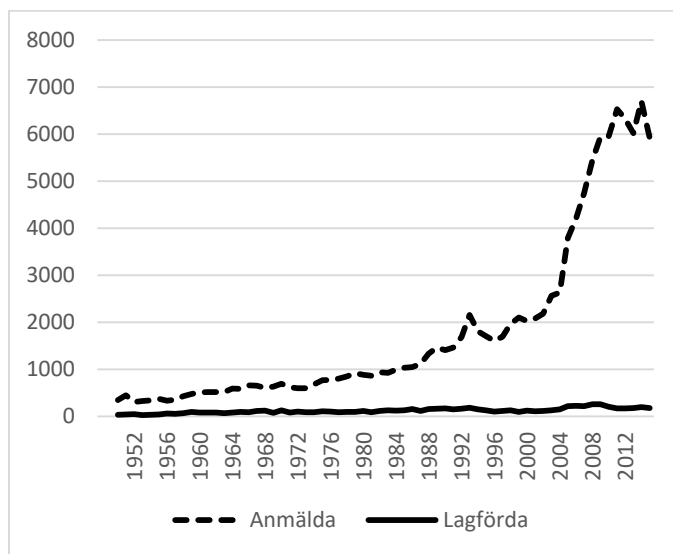
Kommittén bygger under sitt förslag med exempel på särskilt grova fall av sexuella övergrepp.

Ett är om en kvinna får sitt underliv söndertrasat och inte kan få barn i framtiden. Det är svårt att tänka sig att ett sådant brott inte tidigare skulle ha renderat ett straff nära straffmaximum. Vid vissa fall av mycket allvarligare skador kan också en våldtäkt i domen döljas under t.ex. (synnerligen) grov misshandel. Det andra exemplet som ges är där någon hållits som fånge under längre tid och utsatts för flera sexuella övergrepp. I detta fall finns det möjlighet att utnyttja den regel som säger att om det förekommer flera brott i samma dom kan fängelsestraffet höjas med upp till fyra år – något som också skett i svensk rättsskipning.

Utvecklingen av anmälda våldtäkter

Varje år polisanmäls omkring 6 000 våldtäkter i Sverige. Antalet anmälningar har ökat mycket kraftigt, särskilt sedan slutet av 1980-talet. Antalet lagföringar för våldtäkt är omkring 200 per år under det senaste decenniet. Jämfört med tioårsperioden innan är det en ökning med 60 procent. Under 2010-talet har lagföringarna minskat. Utvecklingen av de två måtten framgår av Figur 1.

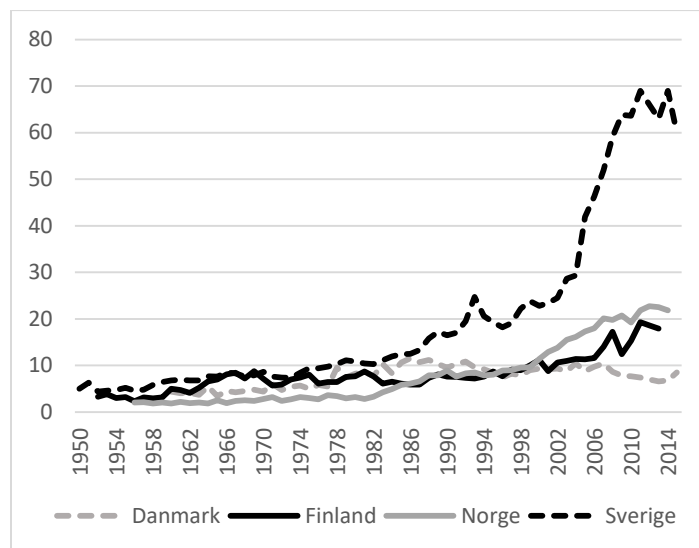
Det politiska målet är att minska antalet våldtäkter och andra sexuella övergrepp. Ett annat mål är att minska gapet mellan anmälda och lagförda våldtäkter. Av figuren framgår att i vart fall det sista av de två målen uppfylls i allt mindre utsträckning.

Figur 1. Anmälda och lagförda våldtäkter i Sverige 1950 – 2015.

En förklaring till ökningen av våldtäkt är lagstiftningen. Detta påpekas kort av kommittén men utvecklas sedan inte. Just lagstiftningens expansion är i detta sammanhang helt central för att förstå utvecklingen av polisanmälda våldtäkter. Sedan mitten av 1980-talet har fem propositioner om våldtäkt lagts och också resulterat i lagändringar (prop. 1983/84:105, 1991/92:35, 1997/98:55, 2004/05:45 och 2012/13:111). Våldtäktsbegreppet har succesivt

utvidgats och våldtäktsutvecklingen påverkas tydligt av vidgningen av definitionen. Det går att se hur antalet anmälningar hoppar vid ny lagstiftning (von Hofer 2000). Detta framgår särskilt tydligt i kriminalstatistiken i samband med lagändringen 2005. Inte heller uppgifter om utsatthet stöder att detta skulle handla om en faktisk ökning.¹ Även en jämförelse med andra länder talar för att det är en ökning av anmälningar och inte av själva brotten. I Figur 2 ges utvecklingen av polisanmälda våldtäkter i förhållande till folkmängden sedan 1950-talet för de fyra stora nordiska länderna. Utvecklingen av polisanmälda våldtäkter är relativt likartad de första decennierna. Det sker då ungefär en fördubbling av anmälningarna i de fyra länderna. Från 1980-talet sker en förändring genom en markant ökning i Sverige och Norge medan Danmark och Finland ligger still. Efter sekelskiftet drar Sverige kraftigt ifrån de övriga länderna. Denna utveckling i Sverige kan föras tillbaka på en särskilt stark kvinnorörelse, en omfattande offentlig debatt och en politisk vilja som manifesterar sig i lagstiftning (Tham 2013). Omvänt är det svårt att tänka sig förklaringar till den varierande utvecklingen av sexuella övergrepp mellan de nordiska länderna som skulle kunna föras tillbaka på stora skillnader i kvinnors beteende eller mäns våldtäktsbenägenhet. Det rör sig om länder som är politiskt, kulturellt och socialt påtagligt lika. Vad figuren visar är skillnader i politisk aktivitet. Jämförs Sverige med andra länder ligger landet högst i Europa vad gäller anmälda våldtäkter (European Sourcebook 20014).

Figur 2. Anmälda våldtäkter per 100 000 invånare i Danmark, Finland, Norge och Sverige 1950/1960 – 2013/2015.

Källa: von Hofer et al. 2011

¹ <http://bra.se/bra/brott-och-statistik/valdtakt-och-sexualbrott.html#>

Eftersom bevisläget i våldtäktsfall är svårt, ökar hela tiden gapet mellan anmälningar och fällande domar när begreppet utvidgas. Lagstiftningen motverkar alltså det politiska syftet att höja andelen lagföringar. Kommittén försöker, i enlighet med direktiven, att komma med förslag till hur gapet ska minska. Rättsväsendets olika delar och andra myndigheter ska på olika sätt förbättra sitt arbete. Sådana förbättringar har dock sedan ganska många år föreslagits i ett stort antal rapporter och också genomförts inom rättsväsendet. Det kan förstås inte uteslutas att de på marginalen haft en effekt på antalet lagföringar. Det ändrar dock inte huvudbilden att gapet ständigt ökar. Kommittén anger också som en möjlig positiv effekt av sina förslag till ny sexualbrottslagstiftning att anmälningarna kommer att öka, då fler nu utifrån kravet på frivillighet kommer att rapportera till polisen. Kanske blir det så. Effekten lär då bli att gapet mellan anmälningar och lagföringar ökar än mer.

Den kraftiga ökningen av antalet polisanmälda våldtäkter i Sverige och särskilt i förhållande till andra europeiska länder är alltså främst ett resultat av lagstiftning som i sin tur påverkar anmälningar och polisens registrering. Härmed ska på inget sätt de sexuella handlingar som lagstiftningen inrymmer på något sätt bagatelliseras. Ett stort antal sexuella övergrep och kränkningar begås varje år i Sverige. Den avgörande frågan är hur dessa ska kunna minskas. Förslagen från 2014 års Sexualbrottskommitté lär här knappast göra någon avgörande skillnad i det avseendet, och det bör inte heller förväntas sådana effekter om det går igenom.

Litteratur

European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics 2014, Aebi, Marcello et al. (red.). http://www.heuni.fi/material/attachments/heuni/reports/grMWOcVTF/HEUNI_report_80_European_Sourcebook.pdf.

von Hofer, Hanns, 2000, Crime statistics as constructs: The case of Swedish rape statistics. *European Journal of Criminal Policy and Research*, nr. 8, s. 77-89.

von Hofer, Hanns; Lappi-Seppälä, Tapio och Westfelt, Lars, *Nordic Criminal Statistics 1950-2010. Summary of a report*. 8th revised edition. Stockholm: Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen, 2011. Uppdaterad.

Pettersson, Jacob, 2016, *Motiv till förändringar i våldtäktslagstiftningen 1983-2013*. Examensarbetet i kriminologi. Stockholm: Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen.

Tham, Henrik, 2013, Brottsoffrets uppkomst och utveckling som offentlig fråga i Sverige. I:
Lernestedt, Claes och Tham, Henrik (red.), *Brottsoffret och kriminalpolitiken*. Stockholm:
Norstedts Juridik

Underlaget till remissvaret har sammanställts av

Henrik Tham, professor emeritus

Tove Pettersson, professor

Beslut har fattats av institutionsstyrelsen vid Kriminologiska institutionen den 19 januari 2017.

Anita Heber, st f prefekt